



دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی

کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش  
(گرایش تعلیم و تربیت اسلامی)

## بررسی روش‌های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مقایسه آن با مکتب رفتارگرایی

استاد راهنما: دکتر سعید بهشتی

استاد مشاور: دکتر شهین علیایی زند

استاد داور: دکتر حسین اسکندری

محقق: ماجده سادات فاطمی

تاریخ دفاع: تیر ماه 1388

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

## سپاس و تشکر

- سپاس خدای را که فرصت آموختن و بهره‌گیری از محضر دانشمندان و وارثان پیامبرانش را بر من ارزانی داشت.
- تقدیر و سپاس از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر سعید بهشتی استاد راهنمای پژوهش حاضر، که متواضعانه هدایت آن را بر عهده گرفتند و طی مراحل گوناگون پژوهش، نکاتی ارزشمند و دقیق را متذکر شدند.
- تقدیر و سپاس از استاد ارجمند سرکار خانم دکتر شهین علیایی زند استاد مشاور پژوهش حاضر، که با صبر و حوصله ستودنی شوق بیشتر آموختن را در شاگردان خود شعله‌ور می‌سازند.

## تقدیم به

- فخر کائنات و سرور هستی که زمین در انتظار اوست.
- روان پاک پدرم
- مادر دلسوز و فداکارم
- همسر صبور و مهربانم

## چکیده

ضرورت وجود تشویق و تنبیه در هر نظام تربیتی، وضعیت نا مطلوب تشویق و تنبیه در نظام های تربیتی موجود، نگاه به قرآن به عنوان یک دستورالعمل تربیتی، لزوم بررسی دیدگاه های مکتب رفتارگرایی در باره تشویق و تنبیه و مقایسه آن با دیدگاه اسلام ما را بر آن داشت تا موضوع این تحقیق را " بررسی روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مقایسه آن با مکتب رفتارگرایی " قرار بدهیم. سوالات این تحقیق عبارتند از: 1. مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن چیست؟ 2. مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی چیست؟ 3. وجوه تشابه و تفاوت مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مکتب رفتارگرایی چیست؟ 4. روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن چیست؟ 5. روش های تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی چیست؟ 6. وجوه تشابه و تفاوت روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مکتب رفتارگرایی چیست؟

ما در پاسخ به سوالات مذکور، به ترتیب، به این نتایج رسیده ایم: 1. مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی عبارتند از: انسان دارای گستره وجودی است، هویت انسان به نفس اوست، نفس انسان دارای دو وجه ادراکات و احساسات است، انسان می تواند انتخاب کند. 2. مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی نیز این چنین مطرح گردید: انسان همان است که می بینیم، انسان آدم ماشینی است، آگاهی، ذهن، تفکر، هشیاری اموری عینی نیستند، احساس و هیجان تنها پاسخ های بدنی به محرک ویژه اند، محیط شکل دهنده رفتار انسان است. 3. تنها وجه تشابه در مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی و مکتب رفتارگرایی، در نظر گرفتن جنبه جسمانی انسان و توجه به رفتار آدمی است. وجوه تفاوت آن نیز عبارتند از: الف) رفتارگرایی محیط را شکل دهنده رفتار آدمی می داند، ولی در نگاه قرآن انسان است که خود تصمیم می گیرد و عمل می کند و محیط تنها موثر است. ب) رفتارگرایی به جنبه روحانی انسان و ادراکات و احساسات او نمی پردازد، اما در دیدگاه قرآن آن چه که موجب کرامت انسانی است برخوردار از گستره وجودی بالا و بعد روحانی انسان می باشد. و انسان موجودی پیچیده و دارای جنبه شناختی و عاطفی است. ج) هرچند که هم در مکتب رفتارگرایی و هم در تعلیم و تربیت اسلامی به جسم انسان توجه شده است، لیکن در نگاه قرآن جسم ابزار نفس است و این توجه از باب لحاظ کردن وسیله است. اما در مکتب رفتارگرایی توجه به جسم و جنبه عینی انسان - رفتار - وسیله نیست بلکه هدف است. 4. تبیین حقیقت عمل، توجه دادن به پیامد عمل، استفاده از جاذبه و دافعه عاطفی، وعده و وعید، معرفی الگو، استفاده از زبان تشویق و تنبیه از روش های تشویق و تنبیه در تربیت اسلامی و کیفی به عنوان روش خاص تنبیه از دیدگاه قرآن می باشد. 5. ارائه تقویت مثبت و منفی با دو برنامه زمانی مستمر و متناوب (نسبتی و فاصله ای) و ارائه محرک آزارنده یا حذف تقویت مثبت از روش های تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی است. 6. روش هایی که به جنبه جسمانی و جنبه عینی انسان - رفتار - توجه دارند، از وجوه تشابه روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی و مکتب رفتارگرایی می باشند. این روش ها در تعلیم و تربیت اسلامی عبارتند از: استفاده از زبان تشویق و تنبیه و وعده و وعید و روش تنبیهی کیفی که بیش از سایر روش ها به ارائه تقویت و محرک آزارنده در مکتب رفتارگرایی شبیه هستند. البته نمی توان این روش ها را کاملاً همخوان و مطابق یکدیگر دانست. و روش هایی که به سایر جنبه های وجودی انسان توجه دارند، از وجوه تفاوت روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی و مکتب رفتارگرایی می باشند. این روش ها در تعلیم و تربیت اسلامی عبارتند از: تبیین حقیقت عمل، توجه دادن به پیامد عمل، استفاده از جاذبه و دافعه عاطفی، معرفی الگو، که در مکتب رفتارگرایی چنین روش هایی مطرح نیست.

نوع تحقیق حاضر بنیادی می باشد، روش آن توصیفی است و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای است و روش تجزیه و تحلیل داده ها کیفی و تطبیقی است.

واژگان کلیدی: تشویق، تنبیه، تعلیم و تربیت اسلامی، مکتب رفتارگرایی، روش، مبنا، مبنای انسان شناختی.

# فهرست

## فصل اول: کلیات

2	1-1-مقدمه.....
2	1-2- بیان مساله.....
3	1-3- اهمیت تحقیق.....
5	1-4- هدف های تحقیق.....
6	1-5- سوال های تحقیق.....
6	1-6- تعریف مفاهیم کلیدی.....

## فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

10	1-2-مقدمه.....
10	2-2- مبانی نظری.....
10	2-2-1- مفهوم شناسی.....
10	2-2-1-1- تشویق و تنبیه در لغت.....
12	2-2-1-2- تشویق و تنبیه نزد متخصصین.....
13	2-2-1-3- تشویق و تنبیه در تربیت اسلامی.....
14	2-2-2- درباره رفتارگرایی.....
17	2-3- پیشینه تحقیق.....
17	2-3-1- پایان نامه ها.....
19	2-3-2- طرح های پژوهشی.....
20	2-3-3- مقالات.....
22	2-3-4- کتاب ها.....

## فصل سوم: روش شناسی

34	1-3- مقدمه.....
34	2-3- نوع تحقیق.....
35	3-3- روش تحقیق.....
36	3-4- روش گردآوری اطلاعات.....
36	3-5- روش تجزیه و تحلیل داده ها.....

## فصل چهارم: یافته های تحقیق

بخش اول: مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن چیست؟.....41

43-1-1-4- انسان دارای گستره وجودی است.....

45-2-1-4- هویت انسان به نفس اوست.....

48-3-1-4- نفس انسان دارای دو وجه ادراک و احساس است.....

56-4-1-4- انسان می تواند انتخاب کند.....

بخش دوم: مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی چیست؟.....61

63-1-2-4- انسان همان است که می بینیم.....

65-2-2-4- انسان آدم ماشینی است.....

66-3-2-4- آگاهی، ذهن، تفکر، هشیاری عینی نیستند.....

70-4-2-4- احساس و هیجان تنها پاسخ های بدنی به محرک ویژه اند.....

71-5-2-4- محیط، شکل دهنده رفتار انسان می باشد.....

بخش سوم: وجوه تشابه و تفاوت مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مکتب

رفتارگرایی چیست؟.....75

بخش چهارم: روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن چیست؟.....80

82-1-4-4- تبیین حقیقت عمل.....

84-2-4-4- توجه دادن به پیامد عمل.....

86-3-4-4- استفاده از جاذبه و دافعه عاطفی.....

87-4-4-4- وعده و وعید.....

90-5-4-4- معرفی الگو.....

92-6-4-4- استفاده از زبان تشویق و تنبیه.....

93-7-4-4- کیفر دنیوی.....

بخش پنجم: روش های تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی چیست؟.....96

99-1-5-4- تقویت کننده.....

99-1-1-5-4- تقویت مثبت.....

101-2-1-5-4- تقویت منفی.....

101-2-5-4- بازدارنده محیطی (محرک آزارنده).....

101-1-2-5-4- تنبیه.....

- 102.....3-5-4- روش های نیرومندی، ایجاد، نگهداری رفتارهای مطلوب.
- 102.....1-3-5-4- روش های افزایش نیرومندی رفتارهای مطلوب موجود.
- 103.....2-3-5-4- روش های ایجاد رفتارهای تازه.
- 103.....3-3-5-4- روش های نگهداری رفتارهای مطلوب.
- 104.....4-5-4- روش های کاهش و حذف رفتارهای نامطلوب.
- 104.....1-4-5-4- روش های مثبت کاهش رفتار.
- 105.....2-4-5-4- روش های منفی کاهش رفتار.

بخش ششم: وجوه تشابه و تفاوت روشهای تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مکتب رفتارگرایی

107.....چیست؟

### فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

- 113.....1-5- مقدمه.
- 113.....2-5- مروری اجمالی.
- 120.....3-5- محدودیت های پژوهش.
- 120.....4-5- پیشنهادها.

### فهرست

122.....منابع



فصل اوّل

کلیات

## 1-1- مقدمه

فصل اول پایان نامه که مشتمل بر طرح تحقیق می باشد به "کلیات" نام گذاری شده است. در این فصل محقق به بیان اهمیت و ضرورت، بیان مسأله، اهداف و سوالات تحقیق و تعریف اصطلاحات می پردازد. به بیان دیگر خواننده در این فصل در می یابد که چرا محقق به این موضوع پرداخته است و اهمیت این تحقیق از نگاه نگارنده بوده است؟ همچنین مسأله اصلی ای که ذهن محقق را به خود واداشته و سوالات متعدد دیگری از آن ناشی شده است چیست؟ اساسا قرار است این تحقیق به کجا (اهداف) برسد؟ و واژگان کلیدی بحث در این تحقیق به چه معنایی مورد استفاده قرار گرفته است؟ خلاصه آن که همچنان که بیان شد این فصل به ذکر کلیات می پردازد.

## 1-2- بیان مسأله

بر هیچ کس پوشیده نیست که تشویق و تنبیه از ضروریات هر نظام تربیتی است. همه مربیان - با هر مکتب و دیدگاه تربیتی- بر به کارگیری این اصل اتفاق نظر دارند. آنچه که مهم است روش و چگونگی اعمال این اصل است که روان شناسان و متفکران علم تربیت را به خود واداشته تا نظریات مختلفی را اظهار نمایند.

روش های به کارگیری تشویق و تنبیه در هر مکتب تربیتی از شناخت و دیدگاه آن مکتب نسبت به انسان و هدف تربیتی آن ناشی خواهد شد، به طور مثال اگر انسان را مقهور طبیعت و محیط اجتماعی او بدانیم و به جنبه عینی انسان- رفتار- پردازیم، آن گاه تشویق و تنبیه مهارکننده رفتار آدمی است و به عنوان کنترل کننده آدمیان عمل خواهد کرد. واگر انسان را موجودی مشتمل بر ابعاد گوناگون شناختی، عاطفی و... بدانیم، می توان با بهره گیری از روش های مختلف انگیزه او را به موارد متفاوت افزایش داد.

به نظر می‌رسد آن چه که در نظام تربیتی امروز دیده می‌شود به کارگیری روش‌های تشویق و تنبیه بر پایه مکتب رفتارگرایی است. اکنون سوال این جاست که آیا مبانی انسان‌شناختی این مکتب با تعلیم و تربیت اسلامی مشابه است یا مغایر؟ اگر این مبانی در دو مکتب مذکور متفاوت از هم می‌باشند آیا می‌توان به روش‌هایی که به این مبانی متکی هستند، پای بند بود؟ و آیا اساساً در تعلیم و تربیت اسلامی با توجه به اهمیت موضوع، روش‌هایی برای تشویق و تنبیه صحیح که انسان را به سر منزل مقصود برساند، ذکر نشده است؟

بنابراین نگارنده در این تحقیق قصد دارد در گام نخست به بررسی و تبیین روش‌های تشویقی و تنبیهی در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن پردازد چراکه خداوند مهربان به عنوان عالم‌ترین موجودات نسبت به انسان، خود از اصل تشویق و تنبیه در قرآن بهره‌جسته است، سپس تعلیم و تربیت اسلامی را در این خصوص با مکتب رفتارگرایی مقایسه نماید.

در جهت نیل به این منظور ابتدا آیات مرتبط با موضوع مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس با بهره‌گیری از تفاسیر مختلف، روش‌های تشویق و تنبیه مطرح شده در قرآن با توجه به مبانی انسان‌شناختی آنها مورد بررسی و تبیین قرار خواهد گرفت. سپس به روش‌های تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی و مبانی انسان‌شناختی آنها پرداخته خواهد شد، بعد از آن وجوه تشابه و تفاوت این دو مکتب و امتیازات هر یک در حوزه تشویق و تنبیه بیان خواهد شد. بدین ترتیب مساله تحقیق حاضر عبارت است از: "بررسی روش‌های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مقایسه آن با مکتب رفتارگرایی."

### 1-3- اهمیت تحقیق

نقش حساس تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت بر هیچ کس پوشیده نیست. همه انسان‌ها از ابتدا تا انتهای زندگی خود تحت تأثیر تشویق و تنبیه پرورش می‌یابند. تشویق به عنوان قول یا عملی که از فعل

مربی قدردانی می کند و آن را می ستاید و تنبیه به عنوان عامل بازدارنده و محدود کننده آدمی، در هریک از نظام های تربیتی از جایگاه ویژه ای برخوردارند. اما سوال این جاست که تشویق و تنبیه چه گستره ای را شامل می شود؟ آیا منظور از آن صرفاً تقویت کننده های بیرونی است؟ آیا نباید تقویت کننده های بیرونی به تقویت انگیزه درونی بیانجامد؟

آنچه که امروز در آموزش های رسمی و غیر رسمی دیده می شود استفاده نادرست از تشویق است که انگیزه درونی افراد را تقویت نمی کند بلکه صرفاً در حد انگیزه های بیرونی باقی می ماند، به نحوی که متریان عادت می کنند به ازای انجام وظایف خود و برآوردن حقوق دیگران به طور مداوم پاداش دریافت کنند و لذا اگر دلزدگی و دلسردی از پاداش برای متریان بوجود آید متریان قادر نیستند روش جایگزین مناسبی برای آن بیابند. علاوه بر این بعضاً همان تقویت انگیزه های بیرونی به گونه ای است که ارزش عمل با میزان پاداش سنجیده می شود و بنابراین اگر نتوان پاداش متناسب با آن عمل فراهم کرد، شوقی برای انجام آن در متریان حاصل نخواهد شد. و همچنین عدم درک صحیح مصادیق تنبیه و به کارگیری نامناسب آن توسط مربیانی که اغلب نمی دانند میزان تنبیه در مقابل رفتار متریان تا چه اندازه باید باشد، تاثیرات نامطلوبی بر متریان خواهد گذاشت.

نگارنده مدعی آن است که آنچه در نظام های تربیتی موجود اتفاق می افتد بیشتر از آن که از تعلیم و تربیت اسلامی ناشی شده باشد از مکتب رفتارگرایی سرچشمه گرفته است؛ و از آنجایی که معتقد است تعلیم و تربیت اسلامی از وحی ناشی شده و پاسخ گوی تمامی نیازهای انسان است، لذا در نظر دارد در این تحقیق ضمن بررسی روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی و مکتب رفتارگرایی، به مقایسه آنها بپردازد.

بنابراین الف؛ ضرورت وجود تشویق و تنبیه در هر نظام تربیتی

ب؛ وضعیت نا مطلوب تشویق و تنبیه در نظام های تربیتی موجود

ج؛ نگاه به قرآن به عنوان یک دستورالعمل تربیتی

د؛ تاثیر زیاد مکتب رفتارگرایی در موضوع تشویق و تنبیه در نظام های تربیتی

ما را بر آن داشت تا موضوع این تحقیق را " بررسی روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مقایسه آن با مکتب رفتارگرایی " قرار بدهیم.

## 1-4- هدف های تحقیق

الف) هدف کلی:

بررسی روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مقایسه آن با مکتب رفتارگرایی

ب) هدف های جزئی:

1. تبیین مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن
2. تبیین مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی
3. مقایسه وجوه تشابه و تفاوت مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی
4. تبیین روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن
5. تبیین روش های تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی
6. مقایسه وجوه تشابه و تفاوت روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مکتب رفتارگرایی

## 1-5- سوال های تحقیق

الف) سوال اصلی:

روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن چیست و چه شباهت ها و تفاوت هایی با مکتب رفتارگرایی دارد؟

ب) سوال های فرعی:

1. مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن چیست؟
2. مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی چیست؟
3. وجوه تشابه و تفاوت مبانی انسان شناختی تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مکتب رفتارگرایی چیست؟
4. روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن چیست؟
5. روش های تشویق و تنبیه در مکتب رفتارگرایی چیست؟
6. وجوه تشابه و تفاوت روش های تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه قرآن و مکتب رفتارگرایی چیست؟

## 1-6- تعریف مفاهیم کلیدی

**روش:** روش در لغت به معنای " طرز، طریقه، قاعده و قانون، راه، هنجار، شیوه، اسلوب، نسق، ... " آمده است. (دهخدا، ج 8، ص 12378) شکوهی درباره روش می نویسد: " روش، طریقه ای است که میان اصل و هدف امتداد داشته، عمل را منظم می کند و به هدف می رساند. " (شکوهی، 1363، ص 25) وشعاری نژاد می نویسد: " کاربرد تدابیر و پیمودن مراحل لازم برای انجام دادن یک کار " (شعاری نژاد، 1376، ص 745)

**مبنا:** شکوهی در کتاب اصول و مبانی آموزش و پرورش در تعریف مبنا می نویسد: "از موقعیت آدمی و از امکانات در دسترس و محدودیت ها و از نیازهای زندگی ایشان بحث می کند" (شکوهی، 1380، ص 61)

مبانی تربیت عبارت است از "استعدادهای شگفت انسان، مقصد تربیت و راه رفتن به سوی آن و عوامل موثر در آن مسیر" (دلشاد تهرانی، 1379، ص 44) و "مبانی یا بنیادها مجموعه ای از گزاره های توصیفی و اخباری کلی که به ویژگی های واقعی و امکانات بالقوه آدمی ناظر است." (بهشتی، 1380، ص 146)

**مبانی انسان شناختی:** گزاره های کلی و اخباری که ناظر به حقایق تکوینی مربوط به انسان می باشند.  
**تشویق:** تشویق در لغت عبارت است از: "آرزومند کردن، برانگیختن یا به شوق آوردن کسی را و تشویق کردن به معنای راغب نمودن و آرزومند ساختن آمده است." (دهخدا، ج 5، ص 6763) و "تشویق عاملی است برای استحکام بخشیدن رفتار و محرکی است نیرومند و دلپذیر، برای کار و فعالیت کودک." (فائمی، 1374، ص 283)

تشویق از نظر ما قول یا فعلی است که از فعل فاعل قدردانی می کند و می ستاید و یا قول یا فعلی که فاعل را به عملی ترغیب و آرزومند می سازد.

**تنبیه:** تنبیه در لغت به معنای بیدار گردانیدن و واقف کردن در چیزی و بیدار نمودن، آگاه و هشیار کردن، آگاهی پس از غفلت آمده است. (دهخدا، ج 5، 7013) امینی تنبیه را این طور تعریف می کند: « مجازات انسانی که کار ناپسندی را انجام داده، به منظور ترک نمودن و جلوگیری از تکرار» (1376 ص

**تعلیم و تربیت اسلامی:** "به فعلیت درآوردن استعدادهای درونی که در شی وجود دارد." (مطهری، 1362، ص 33)

"شناخت خدا به عنوان رب یگانه انسان و جهان و برگزیدن رب خویش و تن دادن به ربوبیت او و تن زدودن از ربوبیت غیر." (باقری، 1370، ص 44)

منبع اصلی ما در این تحقیق برای مباحث تعلیم و تربیت اسلامی "قرآن" می باشد.

**مکتب رفتارگرایی:** "روان شناسی آن گونه که یک رفتارگرا به آن نظر می کند شاخه ای کاملاً آزمایشی و عینی از علوم طبیعی است. هدف نظری آن پیش بینی و کنترل رفتار است. نه درون نگری بخشی از روش های آن را تشکیل می دهد و نه ارزش علمی داده های آن وابسته به تفسیر هشپاری است. رفتارگرا، در کوشش هایش برای کسب طرح واحدی از پاسخ حیوان، هیچ مرزی بین انسان و حیوان نمی شناسد." (شولتز، ترجمه سیف و همکاران، 1384، ص 325)



## فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

## 2-1- مقدمه

فصل دوم پایان نامه مشتمل بر مبانی نظری و پیشینه تحقیق می باشد، محقق در این مرحله از کار سعی دارد ضمن بیان مبانی نظری، تحقیقات انجام شده ( کتاب، مقاله، پایان نامه، رساله ) مرتبط با موضوع را احصا و بررسی کرده و به طور اجمالی گزارش دهد. این فصل حدود و ثغور کار را معین کرده و ضمن جلوگیری از انجام کارهای تکراری به فراهم آوردن ابعاد و زمینه های جدید برای تحقیق، تداوم و تکمیل و پیشبرد کار محققان قبلی، و شکل گیری سؤالات جدید کمک می کند. و بدین ترتیب مشخص می کند محقق در کجای تحقیق خود ایستاده است. نگارنده نیز تلاش نمود تا با مراجعه به مراکز علمی، کتابخانه ها، پایگاه های اینترنتی، راه پیموده شده را دوباره نپیماید.

## 2-2- مبانی نظری

### 2-2-1- مفهوم شناسی

از آنجایی که ممکن است لفظی واحد معانی متفاوتی به ذهن افراد متبادر نماید، لذا به نظر می رسد قبل از پرداختن به مسائل اساسی تحقیق، شایسته است در آغاز به واژگان کلیدی بحث از نظر اهل لغت و متخصصین پردازیم.

### 2-2-1-1- تشویق و تنبیه در لغت:

#### ۱. عربی:

تشویق و تنبیه اصالتاً از الفاظ عرب هستند. تشویق در لسان عرب از ماده "ش و ق" است که به باب تفعیل رفته است. تفعیل برای متعدی کردن فعل به کار می رود. "الشوق" به معنای تمایل قلبی و شیفتگی است و وقتی به باب تفعیل رود: "شوق" یشوق تشویق علاقمند ساختن را" معنا می دهد. همچنین تنبیه از ماده "ن ب ه" می باشد. "النبه" به معنای آگاهی است و بنابراین تنبیه (بر وزن تفعیل) آگاه ساختن معنا می دهد.

در ترجمه المنجد آمده است: "الشوق: تمایل قلبی، شیفتگی، اشتیاق. شوق -ه الیه: اورا به آن علاقمند ساخت." و "نبه علی او الی الامر: اورا برآن کار آگاه ساخت." (رحیمی اردستانی، 1377، صص 1107 و 567). همچنین ابن فارس در مجمل اللغه می گوید: "الشوق: نزاع النفس الی الشیء" و "النبه: اضااله توجد عن غفله لا(عن مطلب) نقول: وجدته نبهاً." (ابی الحسین احمد بن فارس بن زکریا اللغوی، 1984م 1404ه، صص 852 و 516)

### ب. فارسی:

در فرهنگ لغات فارسی تشویق به معنای به شوق افکندن و تنبیه نیز به معنای آگاه گردانیدن و ادب کردن آمده است. حسن انوری (1381، صص 1753) در فرهنگ بزرگ سخن می نویسد: "تشویق: انجام دادن عملی یا گفتن حرفی که باعث شوق، دلگرمی، رغبت بیشتر در کسی برای انجام کاری شود." و (صص 1911) "تنبیه: 1- مجازات کردن معمولاً به قصد اصلاح و تربیت 2- آگاه کردن، هشیار ساختن."

در کتاب گنجینه لغات تشویق به معنای "به شوق افکندن، راغب ساختن، دلگرم ساختن." و تنبیه به معنای "آگاه گردانیدن، مجازات کردن به منظور آگاهی و بیداری طرف مجازات، ادب کردن، بیداری از خواب آگاهی پس از غفلت، پند و نصیحت، ملامت و سرزنش، سیاست و عقوبت." آمده است. (نصرا... آژنگ، 1381، صص 306 و صص 328)

### ج. انگلیسی:

تشویق encouragement به معنای امید دادن و کمک به انجام کاری برای راحت کردن آن است. (American word power dictionary 2005) همچنین در فرهنگ لغت longman این واژه به معنای کار کسی را تایید کردن، احساس امید و اطمینان در کسی به وجود آوردن آمده است.

(Longman dictionary of American English 2002) واژه دیگری در این خصوص به کار می رود که عبارت است از Reinforcement به معنای تقویت. با ظهور مکتب رفتارگرایی استعمال لغت Reinforcement از encouragement در تعلیم و تربیت فزونی یافت. تقویت عبارت است از: افزایش قدرت یک پاسخ که باعث ایجاد تغییر در محیط شود. در دائرة المعارف فلسفه آمده است: "در سال 1990 ایوان پاولف روان شناس روسی اولین بار کلمه تقویت را استفاده کرد. البته او معادل تقریبی روسی آن را بکار برد که به معنای پاسخ فراگرفته شده ضعیف است." (استن فورد، دائرة المعارف فلسفه)

تنبیه punishment عبارت است از: اعمال یا تحمیل رفتاری ناخوشایند و یا مورد تنفر بر یک فرد و یا حیوان به دلیل انجام رفتاری غلط، نافرمانی و یا رفتار ناپسند اخلاقی. در دائرة المعارف فلسفه آمده است این کلمه اسمی است مشتق از فعل تنبیه کردن (to punish) این فعل اولین بار در سال 1340 در کشور انگلستان به ثبت رسیده است. این کلمه از یک واژه فرانسوی قدیمی (puniss) گرفته شده است و از ریشه (punir) به معنای تنبیه کردن است. (punir) کلمه ای لاتین و به معنای تحمیل مجازات است. کلمه ای قدیمی تر نیز وجود دارد (poena) که به معنای ایجاد رنجش در برابر عملی اهانت آمیز است. تعریف متداول تنبیه عبارت است از "تحمیل مقتدرانه محدودیت ها بر آزادی، مالکیت حقوقی و یا سایر چیزهایی است که فرد حق استفاده از آنها را دارد. یا عبارت است از تحمیل حدود بر فردی که به خاطر قانون شکنی، مجرم شناخته شده است." (استن فورد، دائرة المعارف فلسفه)

## 2-1-2- تشویق و تنبیه نزد متخصصین:

نزد متخصصین تعلیم و تربیت نیز تشویق و تنبیه عبارتند از: "تشویق عاملی است برای استحکام بخشیدن رفتار و محرکی است نیرومند و دلپذیر، برای کار و فعالیت کودک." (قائمی، 1374، ص 283)